

İMPARATORLUKTA SON REFORM: RUS ÇARLIĞININ SON DÖNEMİNDE BAŞBAKAN P. A. STOLİPİN'İN TOPRAK REFORMUNA DAİR BİR DEĞERLENDİRME (1906-1917)

THE LAST REFORM IN THE EMPIRE:

AN ASSESSMENT OF THE PRIME MINISTER P. A. STOLYPIN'S LAND REFORM IN THE LATE TSARIST PERIOD (1906-1917)

Aslı YİĞİT*

ÖZET

1861 yılında Rus Çarı II. Aleksandr tarafından serflik kaldırılmış, fakat var olan tarım düzenlemesindeki eksiklikler nedeniyle köylülerin eski toprak sahiplerine bağımlılıkları sürüyordu. Kırsal kesimde giderek güçlenen ortak arazi (komün) politikası ile imparatorluğun ekonomik refahı sekteye uğrarken köylüler yoksulluktan bir türlü kurtulamıyordu. Başbakan ve İçişleri Bakanı P. A. Stolipin'in başkanlığında 1906 yılında uygulamaya konan toprak reformu Rus köylülerinin sosyal ve ekonomik sorunlarına çözüm bulmayı ve Rus tarımını modernleştirmeyi hedefliyordu. Ne var ki 20. yüzyılın ilk çeyreği içinde meydana gelen olaylar ve imparatorlukta yapısal sorunlar nedeniyle bu reform hareketi başarıya ulaşamamıştı. Komün yaşamını hedef almasıyla eleştirilere konu olan Stolipin'in toprak reformunun amacı ve başarısı hakkında zaman içinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu makalenin konusu, Stolipin'in toprak reformunun ortaya çıktığı dönemde Rusya'daki köylü ve arazi politikasını incelemek ve bu reformun maruz kaldığı eleştirilere değinerek ne derece başarılı olduğunu değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: P. A. Stolipin, Toprak reformu, Komün yaşamı, Rusya İmparatorluğu

ABSTRACT

In 1861, the Russian Tsar II. Alexander abolished serfdom, but due to the deficiencies in the existing agricultural planning, the peasants remained dependent on their former landlords. While the economic welfare of the empire was interrupted by the common land (commune) policy, which was getting stronger in the countryside, the peasants could not overcome poverty. The land reform implemented in 1906 under the chairmanship of Prime Minister and Minister of Interior P. A. Stolypin sought to find solutions to the socio-economic problems of the Russian peasants and to modernize Russian agriculture. However, this reform movement could not be successful due to the events that took place in the first quarter of the twentieth century and the structural problems in the Empire. Over time, different views emerged about the purpose and success of Stolypin's land reform, criticizing the reform for targeting the commune life. The subject of this article is to examine the peasant and land policy in Russia, at the time of the emergence of Stolypin's land reform, and to evaluate how successful this reform was by addressing the criticisms it faced.

Key words: P. A. Stolypin, Land Reform, Commune Life, The Russian Empire

*Atılım Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Dr.

E-posta: asli.yigit@atilim.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9325-2965

Makale Atıf Bilgisi: YİĞİT Aslı, (2022).

İmparatorlukta Son Reform: Rus Çarlığının Son Döneminde Başbakan P. A. Stolipin'in Toprak Reformuna Dair Bir Değerlendirme (1906-1917), Avrasya Etüdleri,

Gönderim Tarihi: 14.12.2021 Kabul Tarihi: 06.07.2022

Giriş

P. A. Stolipin'in toprak reformu, 1905-1917 yıllarında Rus köylülerinin sosyal ve ekonomik sorunlarına çözüm bulmak amacıyla uygulamaya koyulan bir hükümet politikasıydı. Stolipin'in toprak reformu, Sovyet akademisyenleri tarafından getirilen eleştiri ve karalamaların aksine aslında kendi dönemi içinde ileri görüşlü ve umut vadeden bir reform olması özelliği ile tanınıyordu. Ne var ki Rusya'da sanayileşmenin artması, köyden kente göç eden nüfusun gelişen sanayilerde işçi olarak çalışmaya başlaması ve akabinde yaşanan sosyal dönüşüm ve neticesinde meydana gelen ihtilal bu reform hareketinin kendini sonuna kadar gerçekleştirmesine izin vermedi.

Pyotr Arkadyeviç Stolipin, Rus aristokrasisinde 16. yüzyıldan beri bilinen, tanınmış bir aileden geliyordu. 1862'de doğan Stolipin St. Petersburg Üniversitesi'nde Fizik ve Matematik Bölümü'nden mezun olduktan sonra İçişleri Bakanlığı'nda uzun yıllar üst düzey memurluk yaptı. 1903'te Saratov valiliğine atanan Stolipin, önceki valilik dönemleri de dâhil olmak üzere Rus köylüsü ve toprak sorunlarıyla yakından ilgilendi. Hatta bu konuda Çar'a çözüm önerileri götürmekten çekinmedi.¹ 1906 yılının Nisan ayında İçişleri Bakanı olarak atanan Stolipin birkaç ay sonra da bakanlık görevine ilaveten Başbakan olarak göreve atandı; ölümüne kadar da bu görevlerine devam etti. 1 Eylül 1911'de Kiev'de uğradığı bir suikast sonucunda hayatını kaybetti.² P. N. Zıryanov'un tezine göre Stolipin'in Sovyetler Birliği döneminde uzun süre hatırlanmaması veya hatırlanmak istememesi ve daha sonra birden yüceltmeye ve isminin aklanmaya çalışmasının ardında aslında kolektif çiftlik-devlet çiftlik sistemine dair beklentiler konusunda halkın hayal kırıklığına uğraması yatmaktadır. Stolipin hakkında Sovyetler Birliği döneminde süregelen önyargılar toplumda hâkim olan klişelere dayanıyordu. Yani, nasıl Stalin kolektif çiftliklerin kurucusu ise Stolipin de zengin çiftçi sınıfının yaratıcısı olarak görülüyordu.³ M. Gorbaçov'un 1990'da iktidara gelmesiyle Stolipin reformları hakkındaki görüş değişmeye başlamıştı. Sovyet bürokrasisi, daha önceleri Stolipin reformlarının işe yaramazlığını savunurken artık bu reformların aslında Rusya

¹ A. Ascher, *The Revolution of 1905. A Short History*, Stanford University Press, California, 2004, p. 177; M. M. Viktoroviç, "Ideya Zemskogo Sobora i Transformatsii Russkogo Konservatizma (1917-1890 gg.)", *Sbornik Trudov, Vserossiiskaya nauçnaya konferentsiya 'Mavrodinskie Çteniya'*, Sankt-Peterburg, 31-29 Oktyabrya 2018 goda, Obşestvo s ograniçennoy otvestvennoy 'Nestor-Istoriya', Sankt-Petersburg, (2018), pp. 273-289.

² P. N. Zıryanov, "Stolipin i Sudbı Russkoy Derevni", *Obşestvennie Nauki i Sovremennost*, (1991) 4, s. 114; Stolipin'in hayatı hakkında ayrıca bkz. S. Ribas, *Stolipin*, Izdatelstvo Molodaia Gvardiya, Moskva, 2014.

³ P. N. Zıryanov, "Stolipin i Sudbı Russkoy Derevni", s. 114.

için doğru çözüm olduğu ve doğru uygulanabilseydi toprak ve köylü sorunlarına iyi bir çözüm olabileceğini dillendirdi.⁴

Rus tarımının modernleşmesinin ilk ve potansiyel işaretçisi olarak görülen Stolipin'in reform programının, ortaya çıktığı dönemde tarımsal üretkenliği ne derece artırabileceği meselesi somut kanıtların eksikliğinden dolayı cevapsız kalmaktadır. Zira bu reform programı Birinci Dünya Savaşı ve Rus İhtilali ile kesintiye uğradığından, sadece 11 yıl uygulanabildi.⁵ Stolipin'in reformlarını ekonomik ve politik açıdan tamamen uygulanabilir ve hatta birçok açıdan da ilerici bulan tarihçiler mevcuttur. Bu tarihçilere göre, eğer bu reformlar başarıya ulaşabilseydi 1917 ihtilalinden söz etmiyor olabilirdik.⁶

Bu makalede, P. A. Stolipin'in toprak reformlarının temel amacı ortaya konarak reformların başarısı ve etkinliği tartışılacaktır. İlk kısımda, 20. yüzyıl başında Rus köylülüğü ve toprak meselesiyle ilgili sorunları nihai olarak çözmek için Stolipin'in giriştiği reform süreci, komün sistemin doğası, köylülerin çekinceleri ve daha önemlisi bürokratik yetersizlikler sebebiyle reformun içine doğduğu ortam değerlendirilecektir. Makalenin ikinci bölümünde reformların temel amacı üzerinde durulacaktır. Daha sonra, Stolipin'in toprak reformuna yöneltilen eleştiriler ve reformun başarısız görülmesinin altında yatan sebepler incelenecektir. Sonuç kısmında ise, idealist hedeflerle ortaya çıkan reformların, dönemin siyasal ve ekonomik gidişatı da dikkate alınarak, ne derece işlevsel olabildiği sorgulanacaktır. Çalışmada ikincil kaynakların yanında, Stolipin'in meclis (Duma) konuşmaları ile toprak reformu ile ilgili birincil kaynaklardan faydalanılacaktır.

1906 Öncesinde Rus Çarlığında Toprak Sistemi

19. yüzyılın ikinci yarısına yaklaşırken Rus Çarı II. Aleksandr yüzyıllardır süregiden serflik karşısında somut bir adım atmaya karar vermişti. Kendinden önce gelen yönetimlerin Rusya'da topraktan ve köylüden verim alma konusunda ne derece zorluklar yaşadıklarını gözlemleyen Çar serflerin kendiliklerinden toprak ağalarından kurtulup bağımsız toprak sahipleri olamayacaklarını bildiğinden, bunu tepeden bir yöntemle gerçekleştirmeye ikna olmuştu. Bunun yanında, gerek Rus köylüleri gerekse aydınlar arasında Avrupalı fikirler yayılıyor ve gayri-insani olan serfliğe muhalefet büyüyordu. Nihayet 1861 yılında II. Aleksandr tüm imparatorlukta serfliğin kaldırıldığını ilan etti. Buna göre, özgürleşen köylüler artık

⁴ J. Pallot, "Did the Stolypin Land Reform Destroy the Peasant Commune?", ed. R. B. McKean, *New Perspectives in Modern Russian History*, Palgrave Macmillan, New York, 1992, p. 117.

⁵ Age., p. 117.

⁶ V. T. Loginov, "Stolypin as Reformer, *Russian Studies in History*", 2004), 4(42), pp. 28-22.

küçük toprak sahipleri olacaklardı. Köylüler artık eski toprak ağalarının mülklerinde zorunlu hizmet etmiyorlardı ve bu sebeple çok fazla boş zamanları vardı. Ama devletin bu köylülere tahsis ettiği toprak, köylülerin önceden ettikleri toprak miktarına göre çok ufaktı. Sahip oldukları boş zamana oranla ellerindeki çok küçük toprak parçalarıyla durum hiç de köylülerin lehine gibi durmuyordu. Rus hükümeti 1861 kanunu kapsamında serflikten kurtulan köylülere tahsis edilen araziler için toprak sahiplerine bir bedel ödeyecekti ve bu bedeli uzun vadeli taksitler halinde köylüden tahsis edecekti. Ancak, köylüler ettikleri toprakların büyük bir bölümünden yoksun bırakılırken toprak ağalarının kaybı eskisine göre çok daha azdı. 1861 sonrası toprak ağaları ellerindeki toprakların en az yüzde 40'ını tutmayı başardılar. Fakat köylülerin ekecek yeterli toprakları yoktu. Bu toprak yoksunluğunun köylülerin refahı üzerindeki olumsuz etkisi, 1861'den sonra hızlı nüfus artışıyla birlikte giderek daha belirgin hale geldi.⁷ Ayrıca, 1861'den 1905'e kadar Rusya'nın nüfusundaki ani artış nedeniyle, köylülere tahsis edilen ortalama arazi başlangıçtakine oranla yüzde 25 azalmıştı.⁸ Köylülere yapılan toprak tahsisinin miktarı yükseltilirken de yine toprak sahibi soyluların çıkarları gözetilmeye devam ediliyordu. Bunun yanında, Batı Rusya'da 1863 Leh ayaklanması ile Rus hükümetince cezalandırılan toprak sahibi köylü Lehlerin toprakları köylülere dağıtıldığı için bu kesimdeki köylüler daha avantajlı durumdaydı.⁹

Köylülerin işlettikleri topraklarla ilgili tek sorun küçük olmaları değildi. Toprak sahipleri verimli toprakları ellerinde tutarken, köylülere daha düşük kaliteli topraklar verildi. Ayrıca, köylülerin toprakları yerleşim yerlerinden çok uzaktaydı ve toprak sahiplerinin mülklerinden geçilerek ulaşılabilirdi; bu durum toprak ağalarıyla köylüler arasında huzursuzluğa yol açıyordu. Köylülere tahsis edilen alanlar toprağı işlemek için gerekli sulama, gübreleme ve meralık alan imkânlarından da yoksundu. Arazi politikasından kaynaklanan tüm aksaklıklar artık özgür olan köylüleri eski toprak sahiplerinden arazi kiralamak zorunda bıraktı. Sonuçta, eskisinden de ağır şartlarda, tekrar önceki efendilerine bağımlı hale geldiler. Bu sorun zaman içinde vahametini artırdı ve 1870'lere gelindiğinde Rus bürokratlarını endişeye sevk ederek yeni bir toprak düzenlemesi tasarlamaya itti. Köylü, ideal koşullarda büyük toprak sahiplerine bağımlılıktan kaçınmak için toprak kalitesini yükseltmeliydi ve toprakların konumu da baştan düzenlenmeliydi.

⁷ L. Volin, "Land Tenure and Land Reform in Modern Russia", *Agricultural History*, 1953, 2(27), pp. 49-48.

⁸ Ascher, *The Revolution of 1905*, p. 176.

⁹ Volin, "Land Tenure and Land Reform in Modern Russia", p. 49.

Nitekim 1905'te meydana gelen devrim ile ciddi bir toprak ve tarım krizi açıkça gün yüzüne çıkmış oldu.¹⁰

Rus Çarlığında 19. yüzyılın ortasına gelene kadar tarım sisteminde iki önemli kesim vardı: büyük *latifundialarıyla*¹¹ toprak ağaları ve de köylü topluluğu. 19. yüzyılın başında Avrupa'da kapitalist toprak dönüşümü başlamıştı. Yeni teknolojilerin gelişimi ile daha geniş tarım alanlarının ekimini sağlanarak kapitalist ekonomi hayata geçmiş oluyordu. Rusya'da ise toprak ağalarının sahip oldukları mülklerin çok geniş *desyatınlere*¹² ulaşması köylülerin fakirliğini ve devlete gelir getirecek toprak kıtlığını besliyordu. Bu sorunun geçici çözümü ise köylülerin toprak sahibine ait arsaların bir kısmını kiralayarak işlemeleri, yani *otrabootka*, idi.¹³ Köylünün mağduriyetine çözüm olamayan serflikin kaldırılması sistemi, 'kış kiralaması' yöntemiyle köylüyü bir kez daha zor durumda bırakıyordu. Buna göre, kira sözleşmesi kışın yapılıyor, fakat köylünün, toprağı ekip kendi azığına çıkarması için uzun süre beklemesi gerekiyordu. Önceki efendilerinin mülklerinde çalışan köylüler bir nevi yarı-serflik içinde eski sömürü düzeninin devamını yaşıyorlardı.¹⁴ Zaman içinde kira ücretleri ve köylülerden alınan vergi miktarlarının artması Rus bürokratların dikkatini çekti. O dönemde Saratov valisi olan Stolipin bir süredir toprak ve köylü sorunlarıyla ilgili gözlemlerde bulunuyor ve çözüm arıyordu. Stolipin, bakanlığı döneminde Çar II. Nikolay'a bazı bölgelerde orantısız şekilde yüksek kira fiyatları olduğunu ve bir yıllık hasatın bu fiyatları çıkarmasının mümkün olmadığını dahi bildirmişti.¹⁵

12 Temmuz 1889 yılında Çar III. Aleksandr tarafından çıkarılan bir kararname (*ukaz*) ile Rus İmparatorluğu'ndaki köylü komünlerini yönetmekle görevli olan 'toprak şefleri' (*zemskiy naçalnik*)¹⁶ denen bir memur sınıfı ortaya çıkmıştı. Burada amaç 1861'de özgürleşen serflerin durumunu takip etmek ve yeni düzenin aksayan yerlerini tespit için, merkezi hükümetin köylüleri denetleyebilecekleri bir mekanizma kurmaktı. Bu toprak şefleri soylular arasından atanıyorlardı.¹⁷ Toprak

¹⁰ Age.

¹¹ *Latifundia* kavramı hakkında bkz. M. Bloch, *Feodal Toplum*. (çev. M. A. Kılıçbay), Savaş Yayınları, Ankara, 1983, p. 315.

¹² *Desyatın* veya *desyatına*, Çarlık Rusya'sında kullanılan eski bir ölçüm birimidir. 1 desyatın 1,09 hektara denktir.

¹³ Ayrıca 'ortakçılık' *ispolnişina* (köylüler tarafından yetiştirilen ve hasat edilen mahsulün yarısı) da uygulandı. Zıryanov, "Stolipin i Sudbi Russkoy Derevni", s. 115.

¹⁴ Age.

¹⁵ Age.

¹⁶ Rus Çarlığında *zemskiy naçalnik* yani 'toprak bölge şefi' konusunda daha fazla bilgi için bkz. D. Macey, "Reflections on Peasant Adaptation in Rural Russia at the Beginning of the Twentieth Century: The Stolypin Agrarian Reforms", *The Journal of Peasant Studies*, 2004, 4-3/31, p. 327; T. S. Pearson, *Russian Officialdom in Crisis: Autocracy and Local Government, 1900-1861*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, pp. 207-206.

¹⁷ N. A. Buzanova, "Osnovnie Trebovaniia, preslavliaemie k doljnosti zemskogo uçastkovogo naçalnika po kontrreforme Aleksandra III", *Vestnik Tambovskogo Universiteta*, 2012, 1/22, pp. 92-86.

şefleri köylülerle doğrudan ilgilenen merkezi hükümetin tek görevlisiydi. Ortalama 40 bin kişiden 1 şef sorumluydu. 1903'teki reform planı çerçevesinde 2500 kişiden 1 şefin sorumlu olması şeklinde bir yasa çağrısında bulunuldu. Ancak, gerek şef olabilecek okur-yazar ve eğitilmiş yeteri kadar kişi çıkmaması sonucunda, gerekse bu şeflerin aldıkları maaşların düşüklüğü sebebiyle bu plan gerçekleşmedi. Sonuçta, köylülerin böyle bir değişime hazır olmaması bir yana, zaten devlet mekanizması bu dönüşümü destekleyecek bürokratik organizasyondan ve yeterlilikten yoksundu.¹⁸

Merkezi hükümet ile kırsal kesim arasında iletişim yok denecek kadar azdı. 1904 yılında başlatılan denetimler idari eksiklikleri gözler önüne seriyordu. Kırsal kesimden sorumlu devlet memurları görevlerini ya yapmıyor, ya başkasına devrediyor veya ihmal ediyorlardı. Kırsal kesimin hangi yönetim biriminden kimin sorumlu olduğu konusunda da karmaşa hâkimdi. Bazı bölgelerde vali sorumlu iken, diğerlerinde köy meclisi (*zemstvo*) başkanı söz sahibiydi; bir diğer bölgede mali idare sorumluluğu alıyorken, kimi bölgeler ise tamamen bir liderden yoksundu. Bu açıdan bakıldığında, St. Petersburg ile kırsal kesim arasında iletişim kopukluğu olmaması imkânsızdı, zira merkeze kimin hesap vereceği meselesi henüz netleşmemişti. Bunun yanında, Çarlığın merkezdeki idari organları arasında da iletişim kopukluğu vardı.¹⁹

Kırsal kesimdeki arazi düzenlemesi meselesi de son derece karmaşıktı. Her köyün arazisi, evler dışında, köylü halkın müşterek mülkiyetindeydi. Tarlalar hane başına birer adet olacak şekilde parsellere bölünüyordu. Köy meclisi uygun gördüğü şekilde bu arazileri sürekli yeniden dağıtıyordu. Araziler genellikle sözlü anlaşma ile tanımlanıyordu; hatta birkaç kuşak geçtikten sonra arazi sınırları iyice muğlaklaşıyordu. Tarlaların yönetimi ve ne zaman nadasa bırakılıp ne zaman ekileceği gibi konular köylüler tarafından kolektif yani komün şekilde kararlaştırılıyordu. Tarlaların aralarındaki mesafe ve şeritlerin yeniden dağıtımına tabi olması, köylülerin tekniklerle tarlanın bakımını yapmak ve araziyi iyileştirilmek için kişisel girişimlerde bulunmaktan caydırıyordu.²⁰

1861'de serflikin kaldırılmasıyla köylüler özgürleştirilmiş ve komün (*obşçina*) daha güçlenmişti. Köylülerin işlerini düzenlemede söz sahibi olan komün aynı

¹⁸ N. P. Nikitina, "Sotsialnoekonomičeskaya istoriya XIX-XX vv., Arendnie otnoşeniya v Pskovskoy Derevne", Pskov, 16 126-122 (2002); G. L. Yaney, "The Concept of the Stolypin Land Reform", *Slavic Review*, 1964, 2/23, p. 280.

¹⁹ G. L. Yaney, "The Concept of the Stolypin Land Reform", p. 281.

²⁰ P. A. Stolipin. *Krepkiy sobstvennik osnova ekonomičeskogo vozrojeniya*, İz Reçi P.A. Stolipina, proiznesennoy v Gosudarstvennom sovete 15 marta 1910 g., Gosudartvenniy sovet. Sessiya pyataya. 1910-1909 gg. Stenografičeskie oçetı. SanktPeterburg, 1910, s. 1145-1136; G. L. Yaney, "The Concept of the Stolypin Land Reform", pp. 282-281.

zamanda imparatorluk ekonomisinin ilerlemesine ket vurmakla suçlanmaya başlanmıştı. Çünkü köylü ailelerine tahsis edilen arazi paylarında eşitliği sağlamak için komünlerin yaklaşık yüzde 80'i yıllar içinde tekrar dağıtılıyordu. Bu nedenle, kırsal nüfusun büyük bir kısmı arasında özel toprak mülkiyeti geleneği oluşamıyordu. Ekip biçtikleri toprağa sahip olmayan köylüler çiftliklerini modernize etme ve verimliliği artırma konusunda hevesli değillerdi. Sonuçta, modernleşmeden yoksun olan çiftliklerde tek düze kalan tarımsal üretim ülke ekonomisini kalkındırmaya katkı sağlamıyordu.²¹ Bir tarla alanı, 20 kadar köy, 100 kadar küçük mülk sahibi ve birkaç büyük malikâne sahibinin arsa ve şeritlerini içeriyordu. Bu karmaşa içinde, 1906'ya gelindiğinde planlanan reform büyük bir toprak devrimi anlamına geliyordu. Bu noktada hükümetin elinde hazır bir yol haritasının olmaması şaşırtıcı değildi ve bu reform süreci ilerledikçe duruma göre plan her seferinde değişiyor, yeniden şekilleniyordu.²²

1906 Reformunun Temel Amacı

1904-1905 yılları arasında 2 yıl süren çetin bir savaştan sonra Rusya Japonya'ya 1905 yılında beklenmedik bir şekilde yenilmiş, siyasi açıdan olduğu kadar mali açıdan da krize girmişti. Bu kriz toplumda sosyal ve ekonomik karşılığı olan sonuçlar yaratmaya müsaitti. Rus hükümeti bu gidişatı frenleyebilmek için Stolipin tarafından tasarlanan büyük reform planının bir parçası olan tarım reformunu devreye sokmuştu.²³

20. yüzyılın başında Rusya İmparatorluğunun gelirlerinin yüzde 50'sinden fazlası ve işgücünün yüzde 80'i tarım sektöründen oluşuyordu. Serfleri özgürleştirilmesinden yaklaşık yarım asır sonra Rus hükümeti 1906'da Stolipin tarım reformlarını başlattı. İkinci özgürleştirme olarak da adlandırılan reformlarının amacı bu sefer tarım sektöründe büyümeyi ve gelişmeyi sağlamaktı; bunu da ortak arazi kullanımı ve ortak toprak sahipliği meselesini çözümlyerek yapmayı planlıyordu. Neticede Stolipin reformu, köylülerin sahip oldukları tarım arazilerini kolektif değil bireysel şekilde işlemelerini teşvik etmek, bu yolla hem piyasalaşmayı hem de tarım arazilerinin kalitesini artırmayı tasarlıyordu. Bu reform planı, kırsal yaşam standartlarının yükselmesi ile Rusya'nın hâlihazırda devam etmekte olan sanayileşmesine katkıda bulunmak için tasarlanmıştı. Stolipin'in tarım reformları köylülerin arazilerini bireysel şekilde işleyebilecekleri bir sistemi kapsıyordu. Bu

²¹ Ascher, *The Revolution of 1905*, p. 176.

²² Yaney, "The Concept of the Stolypin Land Reform", p. 282.

²³ Macey, "Reflections on Peasant Adaptation in Rural Russia at the Beginning of the Twentieth Century: The Stolypin Agrarian Reforms", pp. 401-400.

sisteme göre ortak arazi mülkiyetine sahip köylerdeki köylülerin, komün yaşamdan çıkmaları teşvik edilerek, sahip oldukları şeritleri satarak veya ipotek ederek sermayeye erişimleri kolaylaştırılacaktı. Bu yolla bazı arazilerin birleştirilmesi ve böylelikle daha yüksek teknolojiyle işlenebilecek iyi tarım arazileri elde edilmesi teşvik ediliyordu. Ayrıca, şeritlerin diğer mülk sahipleriyle karışmasını engelleyecek bir sistemle emek verimliliğini artırmanın yolları aranıyordu. Tüm bunların yanında, daha az nüfuslu bölgelere köylülerin yeniden yerleştirilmesi ile soyluların ve devlet topraklarının köylülere satışı ile ilgili, uzun ve kısa vadeli, krediler verilerek ve kooperatifler teşvik edilerek yeni düzenlemeler yapılması öngörülmüştü.²⁴ Bu reform programıyla Stolipin, Rusya'nın tarım sorununu arazi kullanımını yoğunlaştırarak çözmeyi amaçlıyordu. Köylüyü olabildiğince verimli arazilerde tarımla meşgul tutarak yoksulluğu azaltmak ve zengin bir köylü sınıfının oluşumunu önlemek istiyordu. Bu reform programını tepeden şekilde değil de köylülerin de gönüllü desteğini sağlayarak yerine getirmeyi hedefleyen Stolipin, aslında 1861'den beri köylülere sahip olabilecekleri en geniş şekilde kaderlerini tayin imkânı veriyordu.²⁵

Ancak, dönemin Tarım Bakanının da içinde olduğu bir grup bürokrat hükümet kararıyla bu tür temel değişiklikleri getirmenin yerinde olmayacağı görüşündeydi. Bu sebeple bu reform programının mecliste onaylanmasını teklif ettiler. Ancak, özel mülkiyete ait arazilerin kamulaştırılmasını sağlamayan önerilerin onaylanma mercii meclis değildi ve bu kararın onaylanacağı şüpheliydi. Gurko'nun da desteğini alan Stolipin ülke menfaati öne sürülerek bu kararların olağanüstü hal hükümleri uyarınca yasalaşmasını sağladı. Nihayet 9 Kasım 1906'da Çar'ın da onay vermesiyle kararname yayınlanmış oldu.²⁶

Stolipin, ülke ekonomisini iyileştirme arzusundan daha fazlasını hayal ediyordu. Kırsal kesimdeki köylülerin zihniyetinde köklü bir değişikliğe giderek yurttaşlık duygusunu onlara aşılacak istiyordu. Kendi komünlerinin içinde toplumun yasalarından uzak ve kamu yükümlülüğü duygusuna sahip olmadan yaşayan köylüler komünlerine, vatanlarına olduğundan daha bağlıydılar. Stolipin'in amacı düzen ve disiplinin kendi çıkarlarına olduğunu fark etmelerini sağlayarak köylüleri gerçek vatandaşlara dönüştürmektir. Bunu yaparken de başlangıç noktasının köy-

²⁴ Age., s. 404-400.

²⁵ J. Pallot, "Land Reform in Russia, 1917-1906: Peasant Responses to Stolypin's Project of Rural Transformation", Oxford University Press, Oxford, 1999, pp. 3-1; Macey, "Reflections on Peasant Adaptation in Rural Russia at the Beginning of the Twentieth Century: The Stolypin Agrarian Reforms", p. 404.

²⁶ G. A. Hosking, *The Russian Constitutional Experiment: Government and Duma, 1914-1907*, The University Press, Cambridge, 1973, s. 59; A. Ascher, *The Revolution of 1905*, p. 177.

lülerin sahip oldukları mülkiyet haklarına yeni düzenlemeler getirmek olduğunu düşünüyordu.²⁷ Stolipin meclisteki bir konuşması sırasında şunları söylemişti: “Ve [toprak reformu kanunu]nın anlamı, fikri herkes için açıktır. Rusya’da köylünün kişiliğinin zaten belirli bir gelişme gösterdiği ve zorunlu bir birlik olan [komünal] cemaatin, [köylünün] amatör girişimine bir engel koyduğu bölgelerde, köylüye emeğini toprağa uygulama özgürlüğü vermek gerekir; orada ona çalışma, zengin olma ve mülkünü elden çıkarma özgürlüğü vermek gerekir; ona dünya üzerinde güç vermek gerekir; onu can çekişen komünal sistemin esaretinden kurtarmak gerekir.”²⁸

1908’de Stolipin reformları meşrulaştıran meclis konuşmasında yanlış anlaşılmalara sebep olarak reformların yalnızca, *kulak* diye tabir edilen, varlıklı köylülere yardım etmek için tasarlandığı izlenimini vererek eleştirileri üzerine çeken şu ifadeleri kullandı, Stolipin: “Güçlünün zenginleşmesinin önüne, zayıfın onunla yoksulluğunu paylaşması için engeller koymak mümkün değildir.”²⁹ Ayrıca, Stolipin’in reformlarla ilgili “9 Kasım 1906 tarihli 87 sayılı yasa, yoksullara ve sarhoşlara değil, güçlülere ve sağlamlara dayanıyordu”³⁰ cümlesi Sovyet tarihçileri tarafından hep eleştiri konusu oldu. Ancak, Stolipin’in güçlülerden kastı Rus köylüsünün, ülkeyi kalkındıracak üretim katkısı sunabilen, çalışkan çoğunluğuydu. Komün yanlısı Sovyet yazarlar ise zengin toprak ağalarını kastettiğini savunarak Stolipin’i yıllarca yargıladılar. Oysa Stolipin’in ana hedefi soyluları ayrıcalıklı bir sınıf olarak korumak değildi. O, bağımsız çiftçilerden oluşan tek bir tarım sınıfının oluşmasını hayal ediyordu ve bu uğurda reform planlarını yapıyordu.³¹

9 Kasım 1906 Kararnamesi ile bir dizi tarım reformu hayata geçiriliyordu. 17 Kasım 1906 tarihindeki bir kararnameyle hükümet, köylülere devletten arazi satışlarının başlayacağını ve Köylü Bankası’nın satın alımlar için kredi vereceğini duyurdu.³² Fakat süreç istendiği gibi işlemedi; topraklarına el konma olasılığın-

²⁷ A. Ascher, *The Revolution of 1905*, p. 177.

²⁸ P. A. Stolipin. *Svobodnyy trud na sobstvennoy zemle*. İz reči P.A. Stolipina 5 dekabrya 1908 g., Gosudarstvennaya Duma. Tretiy soziv. Sessiya vtoraya. 1909-1908 gg. Stenografičeskie otčetı. SanktPeterburg, 1909, pp. 2284-2279.

²⁹ P. A. Stolipin. *Svobodnyy trud na sobstvennoy zemle*. İz reči P.A. Stolipina 5 dekabrya 1908 g., Gosudarstvennaya Duma. Tretiy soziv. Sessiya vtoraya. 1909-1908 gg. Stenografičeskie otčetı. SanktPeterburg, 1909, s. 2284-2279; F. A. Gayda, “P.A. Stolipin: Konservator i Problemi Modernizatsii, Vesti Moskovskogo Universiteta”, 2012, /5/8), pp. 94-92. Ayrıca bkz. P. A. Stolipin. *Krepkiy sobstvennik osnova ekonomičeskogo vozrojdeniya*, İz reči P.A. Stolipina, proiznesennoy v Gosudarstvennom sovete 15 marta 1910 g., pp. 1145-1136.

³⁰ Stolipin 1908 yılında mecliste yaptığı konuşmada ayrıca şu ifadeleri de kullanmıştı: “Ama asıl gerekli olan, bütün ülke için bir kanun yazarken, sarhoşu ve zayıfı değil, akli başında ve kuvvetliyi dikkate almaktır.” P. A. Stolipin. *Svobodnyy trud na sobstvennoy zemle*. İz reči P.A. Stolipina 5 dekabrya 1908 g., pp. 2284-2279.

³¹ Bkz. P. A. Stolipin. *Svobodnyy trud na sobstvennoy zemle*. İz reči P.A. Stolipina 5 dekabrya 1908 g., s. 2284-2279; A. Ascher, *The Revolution of 1905*, pp. 178.

³² “O Vıdače Krestyanskim pozemelnim bankom ssud pod zalog napdelnih zemel: İmennoy Višoçaynşiy ukaz 15 noyarya

dan korkan mülk sahipleri arazilerini düşük fiyattan satışa çıkardılar. Bu sırada müsadere eden korkan bir grup mülk sahibi de toprak satın almak için bir süre beklemek istediler. Köylüler ise, toprağın kendilerine bir süre geçtikten sonra ücretsiz dağıtılabileceğini düşündüklerinden satın almaya yanaşmadılar. 5 Ekim 1906'da hayata geçirilen bir diğer kararname³³ ile köylülerin medeni ve kişisel haklarının genişletilmesini sağlanarak köylülerle diğer sınıflar arasındaki uçurum daralmış oldu. Artık köylüler de diğer vatandaşlar gibi devletin idari kurumlarında çalışabilecek ve önceden izin alma gereği duymaksızın eğitim kurumlarına devam edebileceklerdi. Tüm bunları yaparken köylülerin kendi komünleriyle bağlarının devam etmesine ve köy topluluğu üyesi olarak kalabilmelerine imkân tanınıyordu. Bu düzenleme sayesinde, köylülerin bağlı buldukları toprağa tabi kalmadan, ülke içinde serbest hareket edebilmelerinin önü açılıyordu.³⁴

9 Kasım 1906 Kararnamesi³⁵ ile komün kullanım hakkının tahsis edildiği aileden bir birey kendisine düşen payın tahsisini özel mülkiyet olarak talep etme hakkı kazanıyordu. Ayrıca, toprağın bölündüğü şeritler üzerinde köylülerin mülkiyetlerini birleştirerek daha büyük mülkler oluşturmalarına imkân doğarken komünün feshedilmesi de kolaylaşmış oluyordu. Bu kararname ile ayrıca, eski bir kural da

1906 g." // Z PSZ. T. 28547 №, 26, Sobranie uzakonenniy, 17, 1906 Noyabrya, Otd. I, St. 1876. (PSZ: Polnaya Sobraniye Zakonov)

³³ "Ob Otmene Nekotorih Ograniçeniy v Pravah Selskih Obivateley i lits Drugih Bivşih Podatih Sostoyaniy, İmennoy Vısoçaşiy Ukaz 5 oktyabrya 1906 g.45"// RGIA, Fond. 1278, Op. 6. Dok. 6, pp. 12-8; Fond. 1276, Op. 3, Dok. 1, pp. 34-32 ob. Bu hususta, Stolipin sistemin nasıl işleme gerektiğini 1908 yılındaki meclis konuşmasında şu şekilde açıklıyordu: "Kişisel malik, kanun anlamında, arazisini tasarruf etme yetkisine sahiptir, arazisini kendisi için güvence altına alma yetkisine sahiptir, tek tek parsellerinin bir yere tahsis edilmesini talep etme yetkisine sahiptir; kendisi için arazi satın alabilir, onu Köylü Bankası'na ipotek edebilir, sonunda satabilir.... Ama aynı zamanda, ne kanun ne de devlet onu belirli bir riske karşı garanti edemez, mal kaybı olasılığına karşı garanti edemez ve hiçbir devlet sıradan vatandaşlarına amatör girişimlerini geri ödeyecek bu tür bir sigorta vaat edemez. Devlet başka bir şey yapabilir, yapmalıdır: Şu ya da bu kişiye değil, belirli bir grup kişiye, emeğini toprağa harcayan kişilere belirli bir mülkiyet sağlamalıdır; [devletin] bu kişiler için belirli bir arazi alanını tutması gerekir, [ki bu arazi] Rusya'da tahsis edilen arazi alanıdır. Bilinen kısıtlamaların... yasanın arazi sahibine değil, araziye dayatılması gerekir. Kanunumuz bu tür kısıtlamaları ve çekinceleri biliyor ve biz beyler, bu kısıtlamaları kanun taslağımızda tutuyoruz: Tahsis arazisi Köylü Bankası'ndan başka bir şekilde rehin edilemez; kişisel borçlar için satılamaz; gelenekten başka bir şekilde miras bırakılamaz." P. A. Stolipin. Svobodnyy trud na sobstvennoy zemle. İz reçi P.A. Stolipina 5 dekabrya 1908 g., pp. 2284-2279.

³⁴ T. V. Kazakova, Razvitie pravogo regulirovaniya migratsii i svobodı peredvijeniya v dorevolutsionnoy Rossii, ed. V. N. Kornev, et. al., Reformı 1864 goda v teorii i praktike rossiyskogo konstitutsionalizma: istoriya i sovremennost, (Materialı Mejdunarodnoy nauçno-praktičeskoj konferentsii, 12-10 aprelya 2014 g.), Rossiyskaya gosudarstvennyy universitet pravosuğiya, Moskva, 2014, s. 235-230; J. Pallot, "Land Reform in Russia, 1917-1906: Peasant Responses to Stolypin's Project of Rural Transformation", s. 3-1; A. Ascher, The Revolution of 1905, p. 179. Ayrıca bkz. Stolipin'in 5 Aralık 1908'deki meclisteki konuşması. P. A. Stolipin. Svobodnyy trud na sobstvennoy zemle. İz reçi P.A. Stolipina 5 dekabrya 1908 g., pp. 2284-2279.

³⁵ A. N. Çerapkin, "Zemleustroystvo po Ukazu 9 Noyabrya 1906 goda", Gosudarstvo i Pravo: Teoriya i Praktika, (Materialı III Mejdunarodnoi Nauçnoi Konferentsii), (2014), pp. 13-1.

yıkılıyor ve köylü çalıştığı toprağın sahibi olarak komünden meclisin onayını almadan ayrılma hakkı kazanıyordu.³⁶

Köy komünlerindeki hantal yapıyı daha işlevsel hale getirmek isteyen Stolipin başka düzenlemelere imza atmıştı. Örneğin, öncesinde bir karar alınması gerektiğinde köy meclisinin oybirliği gerekse de, artık üçte iki olumlu oy yeterli sayılıyordu. Bununla birlikte, arazinin yeniden tahsisi gibi meselelerle ilgilenilecek ve komünlerin içine girdiği çıkmaza yardım edecek Arazi Teşkilat Komisyonları kuruluyordu. Bir hükümet politikası olarak tüm bu kararlar alınırken Stolipin, sürecin tepeden dayatma yoluyla değil gönüllü olarak işlemesini istiyordu. Köylülerin komünden ayrılarak kendi topraklarını bireysel olarak işlemelerini her ne kadar teşvik etse de komün içinde kalmak isteyen köylülerin bu kararına da saygı duyuluyordu.³⁷ Neticede, bu reformlarla köylü mülkiyeti ve sivil haklar üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesi hedeflenerek, 1905 sonrasında toprak satın almak isteyen köylülere geniş imkânlı krediler verilmesi sağlanıyordu.³⁸

Stolipin'in Toprak Reformuna Eleştiriler

1906 reformu ile ilgili genel kanı, 1905-1906 yılları arasında bir toprak reformu planının hazırlandığı daha sonra bunun hayata geçirilmeye çalışıldığı tezidir. Fakat reform programının hazırlanması da dâhil olmak üzere bu meseleye dâhil tüm konular bir sürecin parçasıydı. 3 Kasım 1905, 4 Mart 1906 ve 9 Kasım 1906 kararnameleri ile reform, aşamalı olarak teste tabii tutulan ve süreç içerisinde yeniden şekillenerek ilerleyen bir plana sahipti. 20. yüzyılın başında Rus bürokrasisi, toprak ve köylü sorununa çözüm bulma yolunda işe yarayacağı düşünülen hazır bir plana sahip değildi. Ellerindeki en işe yarar görünen programı teste tabi

³⁶ A. Ascher, *The Revolution of 1905*, pp. 180, 179; Stolipin mecliste 1910'da yaptığı bir konuşmada köylülerin toprak sahibi olmaları konusunda tamamen özgür olmaları gerektiğini ve tüm düzenlemelerin bu yolda yapılması gerektiğini belirtmişti. "... herhangi bir işgücünün topluluğa bağlanarak veya yeni bir küçük topluluk (aile topluluğu) yaratılarak toprağa zorla bağlanması fikri, 9 Kasım yasaasının ilkesine tamamen aykırıdır. Bizim kavramlarımıza göre kişinin araziye sahip olması gerekir, arazinin kişiye değil. Toprağa en yüksek kalitede emek uygulanıncaya kadar, emek özgürdür, zorlanmaz, toprağımız komşularımızın toprağı ve toprakla rekabete dayanamayacaktır (Devlet Duması'nda bir keresinde söylenenleri tekrar ediyorum), toprak Rusya'dır." P. A. Stolipin, *Rasorvat obşinnie puti. İz Reçi P. A. Stolipina* 26 marta 1910 g. // *Gosudarstvennyy sovet. Sessiya nyataya. 1910-1909 gg. Stenografiçeskie otçeti*, 1910, Sankt Peterburg, pp. 1607-1601.

³⁷ Stolipin 9 Kasım yasaasının köylülerini özgürleştirirken, komün hayatın devamı veya aile çiftlikleri konusunda herhangi bir zorlamayı da önleyecek şekilde işlediğini 1910 tarihli meclis kurulunda belirtiyordu: "Hem komünal yöntem hem de aile yöntemiyle ilgili olarak herhangi bir şiddeti, herhangi bir zorlamayı önleyen, ancak dikkatli bir şekilde işleyen 9 Kasım yasaası, şimdiki kadar köylülerin özgür iradesini bağlayan prangaları kaldırdı. Yasa, hiçbir şey tarafından kısıtlanmadan, en bilge ve en güçlülerin yeteneklerinin ve iradesinin, halkın Rus ulusal ruhunun inisiyatifinin tüm genişliği içinde özgürce tezahür edeceği gerçeğine güveniyordu." A. Stolipin, *Rasorvat obşinnie puti. İz Reçi P. A. Stolipina* 26 marta 1910 g. // *Gosudarstvennyy sovet. Sessiya nyataya. 1910-1909 gg. Stenografiçeskie otçeti*, 1910, Sankt Peterburg, ss. 1607-1601.

³⁸ L. Volin, "Land Tenure and Land Reform in Modern Russia", p. 54.

tutmak ve işe yaramazsa yenisini türetmek üzerinden bir süreç içerisinde meseleleri ele alıyorlardı. İşte 1905-1906 yıllarındaki reform uygulamaları bu deneme sürecinin bir parçasıydı. 'Reform Yerel Komiteleri' de uygulamanın bir ayağını oluşturuyordu; merkeze verdikleri geri bildirimler hangi planla devam edileceği konusunda önemliydi. 'Reform Merkez Örgütü' uygulanması en olası ve en çok işe yarayacağı düşünülen programla devam edip diğerlerini devre dışı bırakıyordu.³⁹

1908-1915 yılları arası Çarlık Tarım Bakanı olan ve aynı zamanda da 'Reform Örgütü'nün kurulmasına katkıda bulunan A. V. Krivoşeyn de reformların net bir ana planının olmadığını bizzat açıklıyordu.⁴⁰ Krivoşeyn'in kuruluş kararnamesini yazdığı 'Reform Merkez Örgütü' aslen yasal yetkiye sahip olmayan, salt hizmet veya danışma kurulu şeklinde görev yapacak bir örgüt niteliğindeydi. Bunun bir uzantısı olarak, 'Yerel Komiteler' ise köylülerin tepkisini toplamayacak programları uygulamaya koymakla görevliydi. Yani, toprak reformu programı bir deneme-yanılma planı olmasının yanında köylü ile etkileşime geçilerek, tepeden talimat kullanmadan, ikna yoluyla hayata geçirilen politikalarından oluşuyordu. St. Petersburg'dan gelecek direkt talimatların yokluğunda, bu politikaların uygulanması uzun bir istişare–deneme–yanılma–tekrar istişare–deneme... vs. şeklinde süregiden bir sürece yayılmaya mahkumdu. Ancak, 1917 ihtilali patlak verinceye kadar, bu reformun başarısını kanıtlayacak kadar zamanı olmamıştı. 1906'da toprak reformunu eleştirenler arasında olan ve Stolipin'den önce Başbakanlık koltuğunda oturan, S. Yu. Witte bu sistemin derme çatma şekilde ve bilgisizlikle yürütüldüğünü savunuyordu. Zira reform kararnamele içerdikleri belirsiz ifadelerle 'Yerel Komitelere' geniş serbesti tanıyordu. Bu durum, Çarlık hükümetinin idari organları üzerindeki denetim yetersizliği ile birleşince reformun geçici doğasını açık bir şekilde ortaya koyuyordu.⁴¹

Stolipin Reformunun, 1905 ihtilalinden sonra köylü hareketini yatıştırmak için ortaya atılan bir düzenleme olduğu şeklinde genel bir kanı olsa da, toprak reformunun 1905'te devrim tehdidi altında gerçekleşmeye başladığı söylenemez. Çarlık bürokrasisinin köylü sorunlarını çözme girişimleri, uygulamaya hemen geçemese de, 1880'den itibaren zaten mevcuttu. 1861'de serflerin özgürleştirilmesinden bu yana ülkedeki geri kalmışlıkla mücadele etmenin gerekliliği konusunda toplumsal

³⁹ G. L. Yaney, "The Concept of the Stolypin Land Reform", pp. 276-275.

⁴⁰ V. Veselovskiy (ed.), *Agrarniy Vopros v Sovete Ministrov 1906 g.*, Gos.Izd, Moskva, 1924, p. 109.

⁴¹ Yaney, "The Concept of the Stolypin Land Reform", p. 227.

bir farkındalık söz konusuydu.⁴² Bu farkındalık reformların kaçınılmazlığı hususunda da kendini gösteriyordu.⁴³

1905 ihtilali sonrasında gelmekte olan daha kapsamlı bir köylü hareketi olduğunu öngören Rus bürokratlar zaman geçirmeden bir toprak reformu kararnamesi yayınlamak istemişlerdi. Uzun zamandır planlanmakta olan ve daha henüz tam yol haritası çıkarılamamış olan bu reform programı 1905 devrimi ile hızlandırılarak devreye sokulmuştu. Olgunlaşması beklenmeden hayata geçirilen reform planı 1905 tehdidi ile ortaya konmuş değildi; aksine bir takım Çarlık bürokratinin 19. yüzyıl sonundan beri tasarladığı bir program olup ihtilal neticesinde alelacele devreye sokulmuştu. Özellikle 20. yüzyılın başına gelindiğinde köylü reformunu hayata geçirmek için planlamalar başlamıştı. Örneğin, dönemin Maliye Bakanı olan Vitte başkanlığında 1902 ve 1904 yılları arasında köylülerin durumu hakkında kapsamlı bir soruşturma yürütülmüştü. Buna paralel olarak İçişleri Bakanlığı Toprak Dairesi başkanı V. I. Gurko tarafından Vitte'nin planına benzer şekilde bir kararname hazırlatıldı.⁴⁴ Çarlık hükümeti nihayet köylülerin var olan sorunlarının çözümünün devletın çıkarları için hayati önem taşıdığını kabul etmişti. Ancak çabucak yürürlüğe sokulan reform kararnameleri belirsizdi, çünkü o güne kadar benzeri görülmemiş bir durumla başa çıkmayı hedefliyordu. Nihayetinde zaten çok istense de, hatta uzun yıllar üzerine düşünülse de tam olarak doğru bir planlama ile yola çıkılması mümkün değildi; yani Rusya İmparatorluğunda yüzyıllardır süregelen toprak ve köylülük sorunu ancak deneme-yanılma usulüyle bir çözüme varabilirdi.⁴⁵

20. yüzyıl başında Rusya'da köylüler Çarlık hükümetinin yasalarından ziyade geleneklere veya yerel yetkililerin kurallarına bağlıydılar. 'Volost' denen ve köylüler tarafından seçilen köy ve ilçe hükümetleri, meseleleri ve anlaşmazlıkları var olan teamüllere ve yerel geleneklere göre ele alırdı. Rus hükümeti yerel teamüllere pek hâkim olmadığı için davaları merkezde incelemeyen, yerel yetkilileri görevlendi-

⁴² Stolipin tam da bu toplumsal farkındalığı kanıtlayacak şekilde 15 Mart 1910 tarihindeki konuşmasında Rusya'nın içinde bulunduğu toplumsal kargaşadan söz ederken, siyasal reformların kaynağının toprak reformu olduğunu iddia ediyordu: "... [Rusya] bu kargaşayı ve doğurduğu devrimci kargaşayı yok edemeyecek kadar güçsüzdü. Siyasi reformlar ancak sosyal tarım reformu ile birlikte hayat, güç ve anlam kazanabilirdi. O halde beyler, 9 Kasım yasanına siyasi değil toplumsal açıdan bakmalıyız, o zaman onunun kafa karıştırıcı bir kararın meyvesi olmadığı, ancak bu yasanın yeni bir sosyo-ekonomik köylü sisteminin temelini attığı ortaya çıkacaktır." P. A. Stolipin. *Krepkiy sobstvennik osnova ekonomičeskogo vozrojdeniya, İz Reçi P.A. Stolipina, proiznesennoy v Gosudarstvennom sovete 15 marta 1910 g.*, pp. 1145-1136.

⁴³ Ascher, *The Revolution of 1905*, p. 176.

⁴⁴ Yaney, "The Concept of the Stolypin Land Reform"; p. 278. Ascher, *The Revolution of 1905*, p.176.

⁴⁵ Hosking, *The Russian Constitutional Experiment*, pp. 67-58; Yaney, "The Concept of the Stolypin Land Reform", s. -278 279.

rirdi. Yerel yönetimlerin her şeyden sınırsız şekilde sorumlu olması ve merkezin denetiminden uzak karar mercileri olması keyfi düzenlemeleri de beraberinde getiriyordu.⁴⁶

Reformların başarısız olduğunu iddia edenler, aslında daha reformlar başlamadan önce ortaya çıkan ve 1905-1906 yıllarında kendini gösteren bir meseleye odaklanıyorlardı. Özellikle sonraki dönemin Marksist tarihçileri köylülerin komün içinde kalmak istedikleri ve özel mülkiyete ait toprağın eşitlikçi politikalarla bölünmesi gerektiği tezi ile yola çıkıyorlardı. Stolipin her fırsatta bu devrimci, sosyalist hareketi yererek, Rusya'nın asıl kurtuluşunun toprağın özel mülkiyet hakkının korunmasından geçtiğini belirtiyordu. Stolipin'in Sovyet yazarlarının sert şekilde eleştirilmesinin temel sebeplerinden biri de 1908 yılında mecliste yaptığı konuşmada Sosyalistlere ve devrimcilere ithafen açıklamalarda bulunması ve reform sürecine sosyalistlerce getirilen eleştirileri mesnetsiz olmakla suçlamasıydı.⁴⁷ Sovyet tarihçileri, 1917'deki köylü hareketini de Stolipin'in köy komünlerini dağıtmak istemesine bir cevap olarak gördüler. Hâlbuki Stolipin reformları ile devrimdeki köylü hareketi arasında doğrudan bir bağ bulunmuyordu. Bu bağ, ideolojik kaygılarla, Sovyet tarihçiler tarafından resmi tarih yazımının bir parçası olarak sonradan oluşturulmuştu.⁴⁸

Oysa Stolipin reformunu temel amacı köylü komününü tamamen yok etmek değil, geleneksel toprak mülkiyeti kalıbını kademeli bir geçişle yeniden düzenlemektir. Stolipin'in amacı mümkün olan en büyük bağımsız kırsal tarımcılar sınıfını yaratmaktır. Ülkenin potansiyel tarım üretimi hedefine ancak bu şekilde ulaşabileceğine inanıyordu.⁴⁹ Sovyet yazarlarının iddialarının aksine Stolipin'in amacı

⁴⁶ Yaney, "The Concept of the Stolypin Land Reform", p. 179.

⁴⁷ Stolipin'in 5 Aralık 1908'deki meclisteki konuşması. P. A. Stolipin. Svobodnyy trud na sobstvennoy zemle. İz reçi P.A. Stolipina 5 dekabrya 1908 g., pp. 2284-2279.

⁴⁸ S. M. Sidelnikov, Agrarnaya Reforma Stolipina, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, Moskva, 1973, s. 5-3; Macey, "The Land Captains: A Note on their Social Composition, 1913-1889", s. 406. Stolipin reformlarının eleştirilerinin odak noktasına koyan Sovyet tarihçiler için ayrıca bkz. E. G. Vasilevskiy, İdeynaya borba vokrug stolipinskoy agrarnoy reformi, Sotsekgiz, Moskva, 1960; G. A. Gerasimenko, Borba krestyan protiv stolipinskoy agrarnoy politiki, izdatelstvo Saratovskogo universiteta, Saratov, 1985; G. A. Gerasimenko, Zemskoe samoupravlenie v Rossii, Nauka, Moskva, 1990; S. M. Dubrovskiy, Osobennosti agrarnogo stroya Rossii v period imperializma, İzdatelstvo Akademicheskikh nauk SSSR, 1962; S. M. Dubrovskiy, Selskoye hozyaystvo i krestyanstvo Rossii v period imperializma, Nauka, Moskva, 1975.; P. N. Efemerov, Stolipinskaya agrarnaya politika, Gospolizdat, Moskva, 1941; P. S. Kabitov, Agrarnie otnoşeniya v Povolje v period imperializma (1917-1900 gg.), izdatelstvo Saratovskogo universiteta, Saratov, 1982; E. G. Kornilov, Problemi istorii zemstva v sovetskoy istoričeskoy literature, Istoriografičeskij sbornik, No.4, Saratov, 1978, s. 71-52; P. N. Perşin, Agrarnaya revolyutsiya v Rossii: istoriko-ekonomičeskoe issledovanie, Nauka, Moskva, 1966; S. M. Sidelnikov, Agrarnaya Reforma Stolipina, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, Moskva, 1973; S. M. Sidelnikov, Agrarnaya politika samoderjaviya v period imperializma, İzdatelstvo MGU, Moskva, 1980; L. F. Sklyarov, Pereselenie i zemleustroystvo v Sibirii v godi stolipinskoy agrarnoy reformi, izdatelstvo Leningradskogo universiteta, Leningrad, 1962; İ. N. Tregubov, Krestiyanskiy bank-orudie stolipinskoy agrarnoy politiki, UİGPİ, Ulyanovsk, 1953.

⁴⁹ Stolipin'in 15 Mart 1910'da meclisteki konuşması: "Hükümet, yasa zoruyla, topluluktan [komünden] ayrılmaya yönelik

zengin köylü sınıfını ortadan kaldırmak ve köylülerin haklarında iyileştirmeye gitmekti. Nitekim 1916 yılına kadar, yani daha ihtilal başlamadan önce, altı milyon kadar köylü hanesi topraklarının yeniden düzenlenmesi talebiyle devlete başvuru dilekçesi vermişti.⁵⁰ Bu da en azından bir kısım köylünün bu yeni reformlara tamamen tepkisel yaklaşmadıklarını, şartlarını iyileştirmek için komünal sistemin eski düzenini değiştirmeye gönüllü olduklarını gösteriyor.

Reformun Başarıya Ulaşamama Sebepleri

Stolipin'in başbakanlığı döneminde (1906-1911) onun önderliğinde gerçekleşen toprak reformunun temel amacı bağımsız ve güçlü köylü sınıfı yaratmaktı. Bu sınıf mülk sahibi ve topraklarını en verimli şekilde işleyecek hevese sahip bir grup olmalıydı. Bu mülk sahibinin köylü kesimi büyük çiftlik sahipleri ile daha küçük köylü komünleri arasında bir geçiş unsuru olması planlanıyordu. Stolipin'e göre bu orta sınıf köylülerin yoksulluk ve çözümsüzlük içine sıkışarak bir ayaklanmaya kalkışmalarını engelleyebilirdi. Birçok eksiği olmasına rağmen ve henüz program tam bir çerçeve kazanmamışken tarımsal ilerlemeyi hızlandırmak isteyen hükümet çekincelerle de olsa bu planı uygulamaya koydu.⁵¹

Stolipin'e gelen eleştiriler ortak arazi mülkiyetini yani köydeki komün düzeni bozmaya çalıştığı yönündeydi. Bu kanı çok da yanlış değildi, zira 1905 devrimi öncesinde kırsal kesimdeki hâkim sistem olan komün düzeni, devrim ile hükümeti hayal kırıklığına uğrattınca, bu düzenin köylülüğün olumsuz unsurlarını koruyan ve ekonomik gelişmeyi baltalayan bir yanı olduğu öngörüsüyle kademeli olarak dönüştürülmesi hedeflendi. Artık ortak arazi mülkiyeti bireysel bir mülklü köylü sınıfı yaratılmasının önündeki tek engeldi ve Stolipin toprak reformu ile bu düzeni değiştirmeye kararlıydı. Fakat bu değişiklik tepeden inme ve zorlayıcı kurallarla değil teşviklerle ve köylülerle iletişim içinde yapılacaktı. Bu plan zaman içinde, sürekli değişen bir yol haritası şeklinde ilerlerken, zengin köylülerin mülklerinin bölünmeden kalabilmesi için diğer köylülerin topraklarının bölünmesini teşvik etme haline evirildi ve hedeflediği çizgiyi tutturamadı.⁵² Toprak reformunun başarısızlığı 1917'de yeni bir devrimin patlak vermesiyle artık şüphesiz kabul edil-

herhangi bir zorlama getirmeksizin, köylülüğün kaderini düzenlerken, köylülüğün özgür iradesi üzerinde herhangi bir zorlama, herhangi bir şiddet, herhangi bir baskı kurmanın tamamen kabul edilemez olduğunu düşünüyor." P. A. Stolipin. *Krepkiy sobstvennik osnovna ekonomičeskogo vozrojeniya*, İz Reçi P.A. Stolipina, proiznesennoy v Gosudarstvennom sovete 15 marta 1910 g., s. 1145-1136; Ayrıca bkz. P. A. Stolipin, *Rasovrat obşinnie puti*. İz Reçi P. A. Stolipina 26 marta 1910 g., pp. 1607-1601.

⁵⁰ Macey, "The Land Captains: A Note on their Social Composition, 1913-1889", s. 411, 407.

⁵¹ Volin, "Land Tenure and Land Reform in Modern Russia", p. 54.

⁵² Age.

mişti. Bu başarısızlığın arkasında yatan en temel sebep ise köylülerin asırlar süren alışkanlıklarından vazgeçemedeki ataletleriydi. Eski düzenini bozmak istemeyen köylüler yeni gelen yasaların kendilerini daha da mağdur ederek kırsal kesimdeki eşitsizliği artıracığına inanıyorlardı. Ayrıca komünden ayrılarak kendi ellerindeki toprağı bireysel olarak işlemek bir nevi tecrit ortamı yaratacağı için sosyal statüleri de olumsuz etkilenecekti. Tüm bu sebepler, bir grup köylünün Stolipin reformlarına düşmanca tavır sergilemesine neden oldu.⁵³

Yine de Stolipin'in tarım reformlarının ne derece etkin ve başarılı olduğu konusunda kesin bir yargıya varmak zordur. Bu reformlar özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında 1917 İhtilali dolayısıyla sonuna kadar uygulanamamıştı. Ancak rakamsal analizlere bakarsak, savaş öncesinde dahi reform çok yavaş ilerliyordu: Toprağını ayırmak için devlete başvuran köylülerin sayısı 1909 öncesinde yavaş giderken, 1909'da en yüksek seviyeye ulaşmış ve 1914 yılından önce tekrar yavaşlamıştı. 1914'te köylülerin yüzde 20'si topraklarının mülkiyetlerini elde etmişlerdi, toprağın yüzde 14'ü ise ortak kullanımdan çekilmişti. Tüm bu gidişat değerlendirildiğinde, eğer Birinci Dünya Savaşı olmasaydı reform siyasi krizi tetikleyecek boyuta ulaşmadan daha ılımlı bir şekilde ilerleyebilirdi. Ancak, her koşulda, reformun hedeflediği sonuca ulaşmasının çok uzun yıllar alacağı açıktı.⁵⁴

Sonuç

19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Çarlık rejiminin yıkılışına kadar Rus bürokrasisi, Avrupa'nın ekonomik olarak gelişmiş ülkelerindeki reform hareketlerini takip ederek yukarıdan modernleşmenin örneklerini sergiledi. 1860'dan 1917'ye kadar olan süreçte serflerin kurtuluşu, bağımsız yargı sisteminin ve yerel yönetimlerin kurulması, sanayileşme, demiryolu ağının inşası, anayasal hükümet biçiminin başlangıcı, Stolipin'in toprak reformları, sosyal refah sistemi ve kitlesel eğitim gibi yeniliklere imza atılmıştı. Tüm bu modernleşmenin temelinde ise yetkin bir bürokratik altyapı ile uzmanlaşmış bir sınıfın varlığı yatıyordu. Ancak, üst kadroların alt kadroları yönlendirme konusundaki eksiklikleri bu modernleşme sürecini sekteye uğratacak sonuçları doğuruyordu. Bürokrasinin alt kademesi tüm aksaklıklara rağmen reformları gerçekleştirmek için çaba sarfetse de üst kademelerde daha büyük yapısal sorunlar vardı. Zaten 1907 seçim yasasının ve diğer Rus milliyetçi politikalarının mimarı olan Stolipin, Eylül 1911'de bir suikastçı tarafından vurulduğunda reformlar da sekteye uğramıştı. Bu sebeple Stolipin politikasını

⁵³ Ascher, *The Revolution of 1905*, p. 181.

⁵⁴ Age, p. 181.

destekleyenler bile her şeyin yerine oturması için en az yüz yıl geçmesi gerektiğini savunuyorlardı. Köylülerin reformlara ilgi göstermesinin ötesinde uygulamadaki aksamanın giderilmesi hayati önem taşıyordu.

Çarlık hükümeti Rus köylülerini devletin siyasi-hukuki düzenine entegre ederek vatandaşlık bilincini yerleştirmek ve modern tarımın gelişmesinin önündeki geleneksel engelleri kaldırmak istiyordu. Hükümet organları bu hedefe nasıl gidilebileceği konusunda tam bir yol haritasına sahip değildi. 1905 devrimi sonrasında hızlı davranmak gerektiğini öngören bürokratlar köylülere durumu izah ederek reform sürecini başlattılar. İşte 20. yüzyılın başında Rusya'daki Stolipin reformları, genellikle köylülüğü ve köylü komününü baskıcı yollarla ortadan kaldırmayı hedefleyen bir program olarak algılansa da, kırsal kesimde değişimi teşvik etmek için devreye sokulan ılımlı bir girişimdi. Bu reform tepkilere yol açsa da köylüler tarafında kitlesel bir eyleme dönüştürülmedi. Sovyet tarihçileri her ne kadar bu reformlarla 1917 ihtilali arasında doğrudan bir bağlantı kurmaya çalışsa da, ihtilale yaklaşırken işçi hareketinin yükselişine paralel bir köylü hareketi yükselmesi ve bunun reformlarla bağlantısı kesin olarak kanıtlanamamaktadır.

Kaynakça

- RGIA: Rossiyskiy Gosudarstvenniy İstoriçeskiy Arhiv, Fond 1276, 1278
- “Ob Otmene Nekotorih Ograniçeniy v Pravah Selskih Obivateley i lits Drugih Bıvşih Podatıh Sostoyaniy, İmennoy Visoçaşiy Ukaz 5 oktyabrya 1906 g.45”, RGIA, Fond. 1278, Op. 6. Dok. 6, s. 8-12; Fond. 1276, Op. 3, Dok. 1, pp. 32-34 ob.
- PSZ: Polnaya Sobraniye Zakonov, T.26
- “O Vidaçe Krestyanskim pozemelnim bankom ssud pod zalog napdelnıh zemel”: İmennoy Visoçaşiy ukaz 15 noyabrya 1906 g. // Z PSZ. T. 26, № 28547, Sobranie uzakonenniy, 1906, 17 Noyabrya, Otd. I, St. 1876. (PSZ: Polnaya Sobraniye Zakonov)
- Gosudartvenniy sovet. Sessiya nyataya. 1909-1910 gg.
- “P. A. Stolipin. Krepkiy sobstvennik osnova ekonomičeskogo vozrojdeniya”, İz Reçi P.A. Stolipina, proiznesennoy v Gosudarstvennom sovete 15 marta 1910 g. // Gosudartvenniy sovet. Sessiya nyataya. 1909-1910 gg. Stenografiçeskie oçetı. SanktPeterburg, 1910, s. 1136-1145. Programma reform P. A. Stolypina. Dokumenty i materialy. Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya, Rosspen, Moskva, 2002.
- Gosudarstvennaya Duma. Tretiy sozıv. Sessiya vtoraya. 1908-1909 gg.
- “P. A. Stolipin. Svobodniy trud na sobstvennoy zemle”, İz reçi P.A. Stolipina 5 dekabrya 1908 g., Gosudarstvennaya Duma. Tretiy sozıv. Sessiya vtoraya. 1908-1909 gg. Stenografiçeskie oçetı. SanktPeterburg, 1909, s. 2279-2284. Programma reform P. A. Stolypina. Dokumenty i materialy. Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya, Rosspen, Moskva, 2002.
- Gosudarstvenniy sovet. Sessiya nyataya. 1909-1910 gg.
- “P. A. Stolipin. Rasorvat obşinnie putı”, İz Reçi P.A. Stolipina 26 marta 1910 g. Gosudarstvenniy sovet. Sessiya nyataya. 1909-1910 gg. Stenografiçeskie oçetı, 1910, Sankt Peterburg, s. 1601-1607. Programma reform P. A. Stolypina. Dokumenty i materialy. Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya, Rosspen, Moskva, 2002.
- Ascher, A., *The Revolution of 1905. A Short History*, Stanford University Press, California, 2004
- Bloch, M., *Feodal Toplum*. (çev. M. A. Kılıçbay), Savaş Yayınları, Ankara, 1983.
- Buzanova, N. A., “Osnavnıe Trebovaniia, presıavlıaemie k doljnosti zemskogo uçastkovogo naçalnıka po kontrreforme Aleksandra III”, *Vestnik Tambovskogo Universiteta*, 22/1, (2012), pp. 86-92.
- Çerapkin, A. N., “Zemleustroystvo po Ukazu 9 Noyabrya 1906 goda”, *Gosudarstvo i Pravo: Teoriya i Praktika*, (Materialı III Mejduranodnoi Nauçnoi Konferentsii), (2014), pp. 1-13.
- Dubrovskiy, S. M., *Osobennosti agrarnogo stroya Rossii v period imperializma*, İzdatelstvo Akademicheskikh nauk SSSR, 1962.
- Dubrovskiy, S. M., *Selskoye hozyaystvo i krestyanstvo Rossii v period imperializma*, Nauka, Moskva, 1975.
- Efemerov, P. N., *Stolipinskaya agrarnaya politika*, Gospolizdat, Moskva, 1941.
- Gayda, F. A., “P.A. Stolipin: Konservator i Problemy Modernizatsii, *Vesti Moskovskogo Universiteta*”, 8/5, (2012), pp.79-107.
- Gerasimenko, G. A., *Borba krestıyan protiv stolipinskoy agrarnoy politiki*, izdatelstvo Saratovskogo universiteta, Saratov, 1985.
- Gerasimenko, G. A., *Zemskoe samoupravlenie v Rossii*, Nauka, Moskva, 1990.

- Hosking, G. A., *The Russian Constitutional Experiment: Government and Duma, 1907-1914*, The University Press, Cambridge, 1973.
- Kazakova, T. V., "Razvitie pravogo regulirovaniya migratsii i svobodı peredvizeniya v dorevolutsionnoy Rossii," ed. V. N. Kornev, et. al., *Reformı 1864 goda v teorii i praktike rossiyskogo konstitutsionalizma: istoriya i sovremennost*, (Materialı Mejdunarodnoy naučno-praktičeskoj konferentsii, 10-12 aprelya 2014 g.), Rossiyskaya gosydarstvennyy universitet pravosudiya, Moskva, 2014, pp. 230-35.
- Kabitov, P. S., *Agrarnie otnoşeniya v Povolje v period imperializma (1900-1917 gg.)*, izdatelstvo Saratovskogo universiteta, Saratov, 1982.
- Kornilov, E. G., *Problemy istorii zemstva v sovetskoj istoričeskoj literature*, İstoriografičeskiy sbornik, No.4, Saratov, 1978, pp. 52-71.
- Lieven, D. (ed.), *Imperial Russia, 1689-1917, Vol.2*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Loginov, V. T., "Stolypin as Reformer, *Russian Studies in History*", 42/4, (2004), pp. 22-28.
- Macey, D., "Reflections on Peasant Adaptation in Rural Russia at the Beginning of the Twentieth Century: The Stolypin Agrarian Reforms", *The Journal of Peasant Studies*, 31/3-4, (2004), pp. 400-426.
- Macey, D., "The Land Captains: A Note on their Social Composition, 1889-1913", *Russian History*, 16/2-4, (1989), pp. 327-351.
- Nikitina, N. P., "Sotsialnoekonomičeskaya istoriya XIX-XX vv., Arendnie otnoşeniya v Pskovskoy Derevne", *Pskov*, 16, (2002), pp.122-130.
- Pallot, J., "Land Reform in Russia, 1906-1917: Peasant Responses to Stolypin's Project of Rural Transformation", Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Pallot, J., "Did the Stolypin Land Reform Destroy the Peasant Commune?", ed. R.B. McKean, *New Perspectives in Modern Russian History*, Palgrave Macmillan, NewYork, 1992.
- Pearson, S. Thomas, *Russian Officialdom in Crisis: Autocracy and Local Government, 1861-1900*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Perşin, P. N., *Agrarnaya revolyutsiya v Rossii: istoriko-ekonomičeskoe issledovanie*, Nauka, Moskva, 1966.
- Ribas, S., *Stolypin*, Izdatelstvo Molodaia Gvardiya, Moskva, 2014.
- Sidelnikov, S. M., *Agrarnaya Reforma Stolipina*, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, Moskva, 1973.
- Sidelnikov, S. M., *Agrarnaya politika samoderjaviya v period imperializma*, İzdatelstvo MGU, Moskva, 1980.
- Sklyarov, L. F., *Pereselenie i zemleustroystvo v Sibirii v godı stolipinskoy agrarnoy reformı*, izdatelstvo Leningradskogo universiteta, Leningrad, 1962.
- Tregubov, İ. N., *Krestiyanskiy bank—rudie stolpinskoy agrarnoy politiki*, UIGPİ, Ulyanovsk, 1953.
- Vasilevskiy, E. G., *İdeynaya borba vokrug stolpinskoy agrarnoy reformı*, Sotsekgiz, Moskva, 1960.
- Veselovskiy, V. (ed.), *Agrarniy Vopros v Sovete Ministrov 1906 g.*, Gos.Izd, Moskva, 1924.
- Volin, L., "Land Tenure and Land Reform in Modern Russia", *Agricultural History*, 27/2, (1953), pp. 48-55.

- Viktoroviç, M. M., "Ideya Zemskogo Sobora i Transformatsii Russkogo Konservatizma (1890-1917 gg.)", Sbornik Trudov, Vserossiiskaya nauçnaya konferentsiya 'Mavrodinskie Çteniya', Sankt-Peterburg, 29-31 Oktiabrya 2018 goda, Obşestvo s ograniçennoi otvestvennoyu 'Nestor-Istoriya', Sankt-Petersburg, (2018), pp. 269-273.
- Yaney, G. L., "The Concept of the Stolypin Land Reform", Slavic Review, 23/2, (1964), pp. 275-293.
- Zıryanov, P. N., "Stolipin i Sudbı Russkoy Derevni", Obşestvennye Nauki i Sovremennost, 4, (1991), pp. 114-124.